

Lubica Kobová

Feminizmus ako prax slobody

Myslím, že to bolo v júli 1996 v Humennom. Boli sme na ceste z kúpaliska, kde ma to nijako veľmi nebavilo. Člapanie sa v preplnenom bazéne bolo pre mňa vzdialenou mestskou zábavou a ako baba, čo letné prázdniny trávila väčšinou aj tak na dedine, som jej veľmi nerozumela. Voda ale bola pre mestské adolescentky a adolescentov nevyhnutnosťou, podobne ako boli pre adolescentné dedinské intelektuálky nevyhnutnosťou časopisy a knihy cez prázdniny a sadenie zemiakov na jar a ich vyberanie na jeseň.

Humenné nazývajú metropolou Zemplína. Hádám to bude pravda – vtedy tam bolo jedno kníhkupectvo a názvy všetkých obchodov boli dvojjazyčné, v slovenčine aj v ukrajinčine. Asi to bolo len dielom slepej ruky vtedajšieho knižného trhu, že som v jednom prízemnom dome na hlavnom námestí v kníhkupectve na tmavohnedých lepenkových policiach našla časopis *Aspekt*. Na obálke mal podtitul „feministický kultúrny časopis“ a v obchode mali jeho dve čísla – *Písanie žien* a *Lesbická existencia*. Z kníhkupectva som si odniesla len jedno a večer som namiesto sledovania hororov z videa, čo si strýko a teta kúpili počas prvej ponovembrovej návštevy u prastrýka a jeho rodiny vo Švajčiarsku, strávila listovaním a čítaním feministického časopisu. A na ďalší deň som si išla kúpiť aj to druhé číslo.

Pár rokov potom, čo si niekoľko žien v Bratislave a Prahe povedalo, „že je načase zobrať reči o rovnosti a demokracii vážne a uplatniť ich v životnej realite ľudí ženského pohlavia na Slovensku“¹, som sa s nimi, s feministkami, spojila pomocou takého dnes už obstarožného média, akým je časopis. No predsa len, sedem rokov „po revolúcii“ sedemnásťročná baba na periférii periférie, na východnom Slovensku listuje vo feministickom časopise. Nie je to splnenie projektového sna o dobrej – odpusťte ten maskulinistický administratívny slovník – diseminácii?

Nemala som „svoj“ osemdesiaty deviaty. Tie novembrové dni som trávila v nemocnici so zápalom pľúc, gučou pubertálnych pocitov a so zvláštnym vedomím, že vonku sa niečo deje. Mala som ale svoj deväťdesiaty šiesty. Objavila som pre seba feminizmus ako prax slobody.²

A mali vôbec ľudia, ženy a muži, svoj osemdesiaty deviaty? Navonok bola zmena spoločenského systému opísaná ako revolúcia a malo sa začať niečo nové. Veď „len tam, kde vládne pátos novosti a novosť sa spája s myšlienkou slobody, môžeme hovoriť o revolúcii.“³ Znamenala táto politická a spoločenská zmena pre ženy a mužov staro-nového štátu začiatok praxe slobody?

¹ O *Aspekte* (2009). Dostupné na <http://www.aspekt.sk/about.php>.

² Por. Zerilli, Linda M.: *Feminism and the abyss of freedom*. Chicago, University of Chicago Press 2005.

³ Arendt, Hannah: *On revolution*. Harmondsworth, Penguin 2006, s. 24.

Keď hľadím zo svojho miesta späť do nedávnej súčasnosti, preberám sa novinovými článkami aj správami analyzujúcimi stav ľudských práv žien na Slovensku, čítam beletriu ženských autoriek a kritickú feministickú publicistiku, nevidím jeden začiatok, jeden hlboký nádyh a potom už len postupný prechod k demokracii a trhovej ekonomike *aj pre ženy*. Tých ostatných dvadsať rokov sa neodvíjalo ideálne a priamočiara od akejsi deklarácie oslobodenia v roku 1989 k postupnej – hoci potkynajúcej sa – demokratizácii v roku 2009. Tvrdenie o nelineárnosti demokratizácie sa už možno stalo zdieľaným poznaním vied o spoločnostiach v transformácii, tvorí však len veľmi malý kúsok mnohých našich vier a presvedčení.

Myslím, že väčšina žien a mužov chcela a stále chce byť súčasťou politického spoločenstva, ktorého smerovanie, rozkvet v budúcnosti a „šťastie našich detí“ je isté a nepochybné. A možno sa aj zdalo, že po skončení s republikou, ktorá sa bohvie prečo nazývala „socialistická“, to tak bude, veď aj tak „nieť inej alternatívy“ než kombinácia demokracie a trhu. Ruptúra v starom poriadku tu mala byť len jedna. Zdá sa mi však, že kvôli ťažko sa meniacim sociálnym a politickým vzťahom, sa táto ruptúra zmnožovala a vyvolávala raz menšie, inokedy väčšie krízy. Na ich riešenia politici a političky používali a naďalej používajú najrôznejšie stratégie, ktoré im majú pomáhať v stabilizovaní politického a spoločenského systému tak, ako si ho predstavujú oni. A jedným zo spôsobov, ako zažehnávať krízy, je presunúť ich príčiny alebo aj ich riešenia na ženy.

Podľa feministickej teórie musíme pochybovať o tom, „že jestvuje nejaká kategória ‘ženy’, ktorú, aby sa stala úplnou, treba len jednoducho naplniť rozličnými zložkami rasy, triedy, veku, etnicity a sexuality.“⁴ To, čo sa označuje a aj v riešeníach či hľadaní príčin kríz vzýva ako „ženy“, nemá jeden referent a nie je ani súhrnom viacerých konkrétnych referentov. „Ženy“ sú pokusom o konštrukciu politického subjektu na konkrétnom mieste, v konkrétnom čase, v konkrétnom konflikte, tu a teraz. Inak by ani neboli, nevznikli by, podobne ako nevznikajú ako politická kategória „muži“.

Nech sú voľby demokratické, povedali ženy

V roku 2001 som prvýkrát pripojila svoj podpis pod verejnú iniciatívu, ktorá sa týkala ľudských práv žien. Pridala som sa k tisíckam žien a mužov, ktorí nesúhlasili s plánovaným zákazom interrupcií, ktorý by vyplýval zo zmeny Ústavy Slovenskej republiky navrhovanej poslancami a poslankyňami Kresťansko-demokratického hnutia. Petíciou Iniciatívy za možnosť voľby⁵ sa ženy mobilizovali ako subjekt, ktorého vzťah voči štátu mal byť podľa časti zákonodarcov odvodený od ich schopnosti rodiť deti. Takto mobilizovaný subjekt žien túto definíciu jednoznačne odmietol.

Len niekoľko mesiacov potom, čo sa ženy, muži a ženské ľudskoprávne mimovládne organizácie spojili vo verejnej činnosti, ktorú – vzhľadom na beh ďalších udalostí – možno príliš skromne nazvali „iniciatívou“, verejný priestor na Slovensku obsadilo jedno „neformálne ženské hnutie“. Bolo to vari po prvýkrát po roku 1989, čo nejaká kolektívna činnosť žien nazvala samu seba hnutím. Feministky, intelektuálky, akademičky slovo „hnutie“ v spojení

⁴ Butler, Judith: *Trampoty s rodom. Feminizmus a subverzia identity*. ASPEKT, Bratislava 2003, s. 33.

⁵ Bližšie pozri texty vyhlásení Iniciatívy z 5. a 19. februára 2001, ktoré sú uverejnené in: *Iniciatíva za možnosť voľby*. In: Cviková, Jana – Juráňová, Jana: *Možnosť voľby. Aspekty práv a zodpovednosti*. ASPEKT, Bratislava 2001, s. 102-104.

s činnosťou ženských organizácií v strednej a východnej Európe, aj na Slovensku, ešte stále omínalo.⁶

„Ženy, hovorme o tom, čo nás trápi! Ženy, žiadajme to, na čo máme nárok!“ Tieto výzvy ženám postupne, jednu po druhej, adresovali bilbordy, ktoré lemovali diaľnice a cesty počas niekoľkých týždňov pred parlamentnými voľbami v roku 2002. Kedy a kde hovoriť a žiadať?! Ponosovať sa kamarátkam ešte viac? Vynadať partnerom či partnerkám, nabrúsiť si zuby na rodičov a povedať im, nech už konečne do všetkého nepchajú nos? Nikto tým záhadným posolstvám nerozumel. A ešte k tomu ten názov: Urobme TO! Nebola to reklama na najnovšiu bežeckú kolekciu pre ženy od Nike, ale reklama na „ženské hnutie“. Z televízie na nás ako zo zlého domáceho videa vyskakoval chlapík a nekonečnej pol minúty hovoril o svojom trápení. Žena sa mu dala na „ženské hnutie“. Trochu ľútosť s ním. Nechce nič iné, len nech je už jeho žena späť. Aj tej zronenej dcére, čo čučí smutne vedľa neho, sa hádam uľaví, keď bude „tá naša“ mama zase doma, pri rodine. Keď sa totiž ženy na Slovensku k „hnutiu“ pridajú, mama sa konečne bude môcť vrátiť tam, kam patrí – k dcére a manželovi. A hnutie nechá tak.

Čože by len slovenská žena nespravila, aby urobila jedného muža šťastným?! Alebo hneď aj dvoch, troch, ba... celú vládu, koaličné strany! Nakoniec sa to prevalilo. Pár dní pred voľbami prišiel bilbord tretí a aj uznávaná herečka sa z televízie prihovárala: „Ženy, voľme!“ Ďakujem za pripomenutie. Aké milé: kvetinkami na bilbordoch aj členskou kartou na zľavnený nákup v partnerských obchodoch „hnutia“ pripomínať ženám, že majú volebné právo a sú hybnou silou demokratizácie.

Čím si ženy vyslúžili toľko pozornosti, toľko vysielacieho času v televízii, toľko bilbordov a vôbec – toľko peňazí? Bolo to jednoduché. Demokracia bola vraj v ohrození a ženy zase v zálohe. Dovtedajšie vládne strany, ktorým sa vo voľbách 1998 podarilo prelomiť niekoľko rokov autoritárskeho vládnutia Vladimíra Mečiara, nemali v roku 2002 víťazstvo vonkoncom isté. Prieskumy volebnej účasti ale naznačovali, že potenciálom, do ktorého by bolo možné pre strany volebnej koalície načrieť, sú práve ženy. Protivníka vládnej koalície, Hnutie za demokratické Slovensko – Ľudovú stranu (HZDS-ĽS), plánovalo voliť veľa žien nad 55 rokov so základným vzdelaním bez maturity z menších obcí do 5 000 obyvateľov, aj dosť žien so stredoškolským vzdelaním s maturitou. Veľa voličiek nad 55 rokov bolo nerozhodnutých.⁷ Existoval ale vo voličskom správaní na Slovensku nejaký významný rodový rozdiel? Podľa prieskumov sa volebná účasť u žien pohybovala na približne rovnakej úrovni ako u mužov, takže o dajakej zívajúcej rodovej „priepesti“ nemohlo byť ani reči⁸. Cieľová skupina „neformálneho ženského hnutia“ Urobme TO! však presne zodpovedala opisu nerozhodnutých voličiek alebo voličiek HZDS-ĽS. Mali to byť ženy

⁶ Pre diskusiu o ženskom hnutí v Čechách a na Slovensku pozri napr. Farkašová, Etela. *Bola to naozaj šťastná zhoda okolností*; Havelková, Hana. *Ženské hnutie a genderová kultúra v Česku 1989-2003*; Kiczková, Zuzana. *Stretnutie s feministickou filozofiou bol na začiatku skutočne osobný a intelektuálny šok.*; Lacinová, Ľubica. *Subjektívne dejiny slovenského feminizmu*; Vodrážka, Mirek. *Diskursívni smrť a feminizmus bez feminizmu*; Wöhrer, Veronika. *Spôsob hovorenia o feminizme na Slovensku by som nazvala ako „doing feminism“* a diskusia k uvedeným konferenčným príspevkom. In *ASPEKT má 10+*. Dostupné na <http://www.aspekt.sk/desat.php?desat=17>.

⁷ Gyarášová, Oľga – Pařková, Katarína: *Potenciál aktívnej účasti žien vo verejnom živote*. Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002, s. 9.

⁸ Filadelfiová, Jarmila – Bútorová, Zora - Gyarášová, Oľga: *Women and men in politics*. In: Mesežnikov, Grigorij – Kollár, Miroslav – Nicholson, Tom (ed.). *Slovakia 2002. A global report on the state of society*. Bratislava. IVO 2003. s. 335.

s charakteristikami: „vek 30 – 65 rokov, ZŠ, SŠ vzdelanie, menšie mestá a dediny“⁹. Táto ženská predvolebná kampaň bola úspešná – hlavná strana vládnej koalície spreď roku 2002 svoju vládu potvrdila a k zostaveniu pravicovej koalície významne napomohli aj ženy.¹⁰

Hnutie Urobme TO! „toho“ urobilo za krátky čas pred voľbami aj po voľbách naozaj veľa. Okrem cieľa prilákať ženy k volebným urnám sa mu podarilo na čas dlhší, než existovalo ono samo, kódovať význam slovného spojenia „ženské hnutie“ ako paškvil a marketingový výtvar jednej mediálnej poradkyne z USA a s ňou spolupracujúcej public relations agentúry na Slovensku.

Všetko to bolo tak neveriteľne hladko zorganizované. Ak sa predtým feministické a ženské ľudskoprávne organizácie domáhali lepšej spolupráce so štátom, hnutiu Urobme TO! bola umožnená v okamihu. Po voľbách sa predstaviteľky hnutia stretli s politikmi. Ženy im odovzdali požiadavky a ministri a predstavitelia parlamentu na seba bez väčších problémov prebrali záväzky. Podané ruky, úsmevy do kamery – nová rodová zmluva na Slovensku bola na svete. Zástupkyne slovenského ženského ľudu sa stretli so zástupcami slovenského mužského ľudu a bez toho, aby mali akúkoľvek možnosť mužmi dané sľuby kontrolovať, udelili staro-novej politickej špičke legitimitu ako „ženy Slovenska“.

Ženy opäť raz prišli štátu na pomoc v kríze, presnejšie, prišli na pomoc zadržávajúcej sa demokracii. Práve ony, vnímané ako tie, ktoré v demokratizácii tak trochu zaostávajú, sa aspoň na čas volieb mali stať jej motorom. Voči ideálnemu poriadku štátu boli mierne iné a politicky pozadu. Vraj nevedeli, ako správne naložiť so svojim volebným právom. Ale vďaka ušľachtilosti projektu „neformálneho ženského hnutia“ sa pozdvihli a svojim pozdvihnutím pozdvihli aj slovenskú demokraciu, ktorá zase údajne dala hlas ženám. Že na krátko, nevadí. Že len formálne, ani to nevadí. Aspoň o tomto je doklad: občianstvo v štáte, ktorý od roku 2002 definovala čoraz viac neoliberalná správa spoločnosti, si „ženy Slovenska“ svojou usilovnou prácou obetovanou na oltár demokracie zaslúžili.

Za boha alebo za ústavu

Repertoár možných verejných rolí žien sa ich stotožnením s demokratizáciou zďaleka nevyčerpáva. Ako subjekt politiky boli ženy vytrvalo konštruované ako populácia neporiadnych ženských, ktorých morálku zdevastoval údajne príliš liberálny interrupčný zákon z konca päťdesiatych rokov. Pre pravicových a konzervatívnych politikov aj političky, náboženské mimovládne organizácie, cirkevných predstaviteľov a jeden populárny neokonzervatívny týždenník „ženy“ neboli reprezentáciou skutočných žien. Táto protisekulárna koalícia v novom moralizátorstve, ktoré sa stalo jedným z najbežnejších spôsobov robenia politiky nielen na Slovensku, ženy konštruovala ako diskurzívny nástroj. Ten ženy používa na stabilizovanie hraníc hľadaného politického poriadku. Formuje ich tak, aby mohli prejsť cestou od zhrešenia, cez pokánie, až po pochopenie svojej prirodzenosti a vykúpenie nielen v nebi, ale ideálne v nesekulárnom štáte už aj na zemi. Neporiadne ženy treba sústavne disciplinovať a pripomínať im ich zlo, aby mohli v sebe objaviť aj dobro. A ak sa to nedarí urobiť raz a navždy nejakým zákonom, je dobré raz za čas exemplárne skrotiť aspoň jednu z nich.

⁹ Slušná, Ľubomíra: *Päť mýtov o Urobme TO!* In: *SME.sk*. 2002.

¹⁰ Por. Filadelfiová a d.: *Slovakia parliamentary elections, September 20 & 21, 2002. Election report* (2002). Washington, D.C. : National Democratic Institute for International Affairs. 2003, s. 336.

Keď v apríli tohto roku kandidovala na prezidentku Iveta Radičová, sociologička a od jesene 2005 do volieb v roku 2006 ministerka práce, sociálnych vecí a rodiny, dovolila si niečo neodpustiteľné. Nie v akademickom časopise, ktorý si sotva kto prečíta, ale na verejnosti povedala, že „to, čo je morálne alebo nemorálne v spoločnosti, je vec spoločenskej dohody“¹¹. Hovorila o interrupciách a o tom, že názory cirkvi na ne majú svoje limity, a tými sú sekulárny štát s ústavou a jeho občianky a občania. Predpokladám, že spoločenskou dohodou nemala na mysli jednostranný dekrét, ktorý by ako – bohyňa uchovaj! – budúca prezidentka Slovenska, vydala. Ale možno si tak spoločenskú dohodu o zmene sociálnych vzťahov predstavujú práve tí, ktorých moc spočíva v hierarchickom uplatňovaní moci – predstavitelia katolíckej cirkvi na Slovensku. Preto sa niet čo diviť, že výrok kandidátky na prezidentku omieľali v ústach kňazi od miest najnižších po najvyššie. Od poľských kňazov, čo prišli pred niekoľkými rokmi evanjelizovať asi príliš bezbožné hlavné mesto a zúfalo sa o to snažia aj vydávaním farebných časopisov, v ktorých kážu sexuálnu abstinenciu pred uzavretím manželstva, až po katolíckych biskupov, ktorých máme na Slovensku síce osemnásť, z ktorých je ale na verejnosti vždy počuť len jedného či dvoch.

Bezprostredne po výroku o morálke a interrupciách predstavitelia katolíckej cirkvi delegitimizovali Radičovej verejnú činnosť. V kázňach aj prostredníctvom vyhlásení v médiách sa k prezidentskej kandidátke vyjadrovali vraj len ako občania so svojim občianskym názorom. Dobré, zväzme aj túto možnosť. Kto sa niekoľko dní po kázni biskupa Rudolfa Baláža, v ktorej nepriamo prirovnal Radičovú k Hitlerovi, stretol v budove biskupského úradu v Banskej Bystrici? Boli to Iveta Radičová – občianka a kandidátka na prezidentku a Rudolf Baláž – občan z Banskej Bystrice alebo Iveta Radičová – katolícka veriaca a kandidátka na prezidentku a jej pastier, biskup a politik Baláž?

Po štvorhodinovom rozhovore dali obaja novinárom a novinárkam spoločné vyhlásenie o tom, že medzi nimi „nie sú rozpory, čo sa týka základných otázok“¹² a na prípadné otázky novinárov a novinárk odmietli odpovedať. Predstavovala som si, čo asi mohlo byť obsahom ich rozhovoru a akú politickú, neobčiansku a pastoračnú lekciu Radičová dostala. Možno Radičovej rozhovor s Balážom pripomínal rozhovor biskupa s rádovou sestrou vo fikcii spisovateľky Jany Juráňovej a zaznelo v ňom niečo takéto: „Musíte sa naučiť, dieťa moje, že nikto z nás nie je pánom svojich plánov,“ povedal jej biskup minule. Klára nechápe, prečo tie plány musí ľuďom meniť biskupský úrad. Že by aj v tomto zastupoval Boha na zemi?“¹³ Vymeňme za Kláru Radičovú a na svete je prvé politické posolstvo katolíckej cirkvi pre kandidátku na prvú občianku v štáte. Aj ona musela pochopiť túto lekciu – reprezentant Boha má na Slovensku väčšiu moc než symbolický reprezentant ľudu.

A vymeňme za Kláru ďalšie ženy, ktoré v roku 2001, keď KDH, parlamentná strana vtedajšej vládnej koalície, navrhla zmenu ústavy štátu, ktorá by znamenala zákaz interrupcií. Ku svojim podpisom pod petíciu proti zmene Ústavy Slovenskej republiky, ktorú zorganizovala občianska feministická Iniciatíva za možnosť voľby, písali: „Návrh KDH je debilný.“ „Pripájam svoj hlas k podpore možnosti voľby. A samozrejme som žena, a tak by som tých chlapov, čo trepú hentaké hovädiny, najradšej nakopala do zadku.“ „Je absurdné, aby si politické sekty osobovali právo rozhodovať za nás – občianky a občanov.“

¹¹ Tódová, Monika: *Radičová - Slová biskupa ma ranili*. In *SME.sk*, 26. 2. 2009. Dostupné na <http://volby.sme.sk/c/4325397/radicova-slova-biskupa-ma-ranili.html>.

¹² SITA: *Radičová si vyjasnila svoje postoje s biskupom Balážom*. In *SME.sk*, 9. 3. 2009. Dostupné na <http://volby.sme.sk/c/4341167/radicova-si-vyjasnila-svoje-postoje-s-biskupom-balazom.html>.

¹³ Juráňová, Jana: *Orodovnice*. ASPEKT, Bratislava 2008, s. 85.

„Nesúhlasím s tým, aby páni z KDH rozhodovali za ženy. Žiadny muž nemá právo rozhodovať za ženu. Každá z nás má právo rozhodnúť sa sama a slobodne.“ „Ako to, že sa o príslušnú zmenu v zákone zasadujú väčšinou muži?“ „Som proti zákazu interrupcií. Hádám mám právo sa rozhodnúť slobodne, sme v demokratickom štáte alebo nie?“¹⁴

Podčiarknuté a sčítané: sme v demokratickom štáte, alebo nie? Zmena ústavy sa v roku 2001 realitou nestala. Politikárčenie so sporom o interrupcie spôsobilo v roku 2002 pád vlády a život žien a mužov na Slovensku, dnes už s celkom inou, vraj sociálno-demokratickou, vládou, ide ďalej. Koncom roku 2008 sa na jej rokovanie dostal Národný program ochrany sexuálneho a reprodukčného zdravia, nie bezdôvodne dlho odkladaný strategický dokument. Bilancia rokovaní o ňom vyzerá ako hromadná havária: ministra zdravotníctva, ktorý ho do vlády predkladal, stál miesto, žiadnej z pripomienkujúcich strán sa nepodarilo uspokojivo presadiť svoje záujmy a z národného programu sa tak stal nezrozumiteľný amalgám. Celý – demokratický – proces pripomienkovania dlho ústil do patovej situácie. Pre charakter politiky určujúcej životy žien je však dôležité, že to, čo zastavilo prácu na dokumente, nebol neprekonateľný stret organizácií za možnosť voľby alebo „právo na život“. Národný program, ktorý by definoval postup pre zlepšovanie sexuálneho a reprodukčného zdravia mužov aj žien, do skartovacieho stroja poslalo jedno stretnutie premiéra s biskupmi, na ktorom sa „biskupi (napokon) dohodli s premiérom Robertom Ficom, že kontroverzný materiál do vlády nepôjde“¹⁵.¹⁶ Muselo to byť vcelku príjemné stretnutie, konverzácia musela prebiehať bezkonfliktne a plynule, veď ktože z diskutujúcich by si chcel kaziť *spoločný obed*.

Bremená z čias emancipácie

Čo so ženami, čo už neporodia a čo sa kvôli svojim vráskam nebudú hodiť ani do reklamy na „ženské hnutie“? Dôchodkyne vyšli doslova na psí tridsiatok. Sú neatraktívne, vyjedajú štátny rozpočet, povedali by niektorí, súce sú hádam len na to, aby sa postarali o deti svojich detí, ktoré sa nepomestia do škôlok a jaslí. Najlepšie je, keď sú neviditeľné.

Ale v ostatných dvoch rokoch sa im dostalo pozornosti, keď sa stali kompickami niektorými médiami nenávidenej vládnej strany SMER-SD, ktorá pre ne zorganizovala oslavy Medzinárodného dňa žien. Stali sa vizuálnym zosobnením jej „socialistického“ chápania spoločnosti. Stovky žien, dôchodkýň, sa tislí jedna vedľa druhej v kultúrnych domoch, športových halách, aby videli zábavný program, zopár politikov a dostali červenú ružu.

Kameramani a kameramanky videí z týchto osláv MDŽ, čo s potešením uverejňovali webové stránky slovenských denníkov, nevynechajú príležitosť na posmešok. Staré ženy sa snažia obsadiť si miesto v zaplnenej hale, ďalšia žuje hamburger, iná si dlaňou zakrýva tvár, snád v očakávaní, ako toto všetko vypáli. Ale z koho sa smiať? Predseda vlády, minister vnútra aj minister kultúry zobia torty, rozprávajú vtipy, prezradia tajomstvá z vysokej politiky. Trochu si zašpásujú, keď spôsobne upravené ženy v publiku, len poriedko s manželmi,

¹⁴ *Iniciatíva za možnosť voľby*. 2001, s. 102-104.

¹⁵ *Program sexuálneho zdravia nebude. Cirkev uspela*. In *aktualne.sk*, 21. 1. 2009. Dostupné na <http://aktualne.centrum.sk/domov/zdravie-skolstvo-spolocnost/clanek.html?id=1173702>.

¹⁶ Pre úplnosť treba dodať, že v máji 2009 nový minister zdravotníctva predložil na medzirezortné pripomienkovanie národný program so zmeneným názvom aj obsahom – *Národný program starostlivosti o ženy, bezpečné materstvo a reprodukčné zdravie*. Rokovania o ňom stále prebiehajú.

nazvú „milé dievčatá“ a sami sa im predstavia ako „fešáci“, pekní chlapci. Vzduch nehustne, atmosféra nie je nabitá erotikou mužsko-ženského navrávania a nie je presiaknutá ani zlosťou zabudnutých a vylúčených starých žien.

Aj mama prítomného politika sa podobá ženám v publiku, veľa pracovala, a okrem toho vychovala politika aj jeho súrodencov. Ak sa dnes jej práca nedá oceniť, treba jej oceňovanie ritualizovať. Pred politikmi sedia ženy, ktoré v svojom živote niesli dvojité či trojitú záťaž „socialistickej emancipácie“ žien. Teraz predstavujú bremeno z týchto „emancipačných“ čias, a čo s nimi? Nič, radšej nič. Je ich čoraz viac, a tak je dobré uzavrieť s nimi mier, zaželať im všetko najlepšie „k vášmu sviatku, k Medzinárodnému dňu žien“¹⁷ a na oplátku od nich očakávať, že nebudú robiť problémy.

Keď spoločnosť, jej politici, manželia, zamestnávateľia aj deti vzdajú „úctu“ ženám – a je jedno, či tak spravia na MDŽ alebo na Deň matiek –, verejne dávajú najavo, že zvyšných 364 dní v roku ich ignorujú. Ten 365. deň v roku ich treba do spoločnosti znovu začleniť a nedívať sa na ne ako na bezprizorné osoby, čo sa nerozumejú ani svojim dôchodkom, nízkemu platu, zneužívaniu svojich materských a rodinných „povinností“ ich blízkymi a štátom. Premiér tomu rozumie dobre, keď im hovorí: „Dovoľte, aby som vás symbolicky všetky objal...“¹⁸ A tak ich štát objíme a je s nimi pokoj.

Koľko oslobodenia, koľko slobody

Ženy, či už v transformačnej spoločnosti alebo v akomkoľvek inom politickom, spoločenskom a ekonomickom usporiadaní, neexistujú samy osebe. Každá otázka, ktorá sa pýta na to, čo sa stalo so ženami vtedy a tam, sa pýta najskôr na to, aký význam sa ženám udeľoval v sociálnych vzťahoch a aký význam udeľovali sebe ony. Pokúsila som sa opísať tri figurácie žien – demokratizačných aktérok, moralizovateľných matiek a zbytočných dôchodkýň –, pomocou ktorých politika a verejná diskusia po roku 1989 na Slovensku kategóriu ženy politizovali. Robili tak ale preto, aby ju pred ďalším možným problematizovaním mohli uzavrieť. Politizácia žien by sa však mala diať celkom naopak. Mala by kategóriu ženy otvárať a umožniť tak aj konfliktné figurácie subjektu žien. Takáto politizácia by mala byť legitímnou súčasťou nestabilnej demokratickej politiky, ktorej konfliktný charakter vyplýva z toho, že demokracia je praxou slobody, a nie administratívnou mašineriou realizujúcou demokraciu podľa nejakej šablóny.

Napokon sa chcem vrátiť k dvom z otázok, ktorých zodpovedanie sledujú texty v tejto publikácii. Koľko toho ženy počas transformácie získali a stratili? Ak aj pominiem problém neexistencie jednotného subjektu žien, hoci by aj bol ohraničený územím Slovenska a rokmi 1989 a 2009, ani pri najlepšej vôli túto otázku zodpovedať neviem. Čiastočnú odpoveď na otázky začínajúce slovom „koľko“ by mohli dať napríklad štátom zbierané rodovo segregované štatistiky, rodové indikátory v hodnoteniach nedávno ukončených „európskych“ projektov, počet poslankyň v parlamente či počet inštitúcií zaoberajúcich sa rodovou rovnosťou na území štátu. Ich výpovednú hodnotu však považujem za nulovú, ak neexistuje dostatočne veľká skupina výskumníčov, učiteľiek, publicistiek, jednoducho intelektuálov,

¹⁷ Robert Fico in: Mátyus, Róbert: *Video dňa. MDŽ skončil, šou musí pokračovať*. In *aktuálne.sk*, 11. 3. 2009. Dostupné na <http://aktualne.centrum.sk/video/?id=962863>.

¹⁸ Robert Fico in: Hličková, Zuzana: *Video dňa. Premiér oslavoval MDŽ aj v Bratislave. Zdobil tortu*. In *aktuálne.sk*, 13. 3. 2008. Dostupné na <http://aktualne.centrum.sk/video/?id=948836>.

ktorá by mala čas a peniaze na to, aby tieto dáta kriticky interpretovala, problémy žien a problémy v rodovom usporiadaní spoločnosti sama vyhľadávala a skúmala, výsledky svojho výskumu publikovala a kriticky o nich medzi sebou diskutovala. Feministický výskum na Slovensku v tomto zmysle neexistuje – a nie je tomu tak pre nezáujem výskumníčov, učiteliek, publicistiek, intelektuálok, ale pre konkrétne materiálne podmienky, v ktorých pracujú. Ak by feministický výskum na Slovensku existoval, tak by som na tomto mieste informovane uvažovala o problémoch žien, o ktorých viem len z počutia, vytuším ich z novinových správ alebo zo záverečných správ „ženských projektov“ mimovládnych organizácií. Viem len veľmi málo napr. o nezamestnaných ženách z východného Slovenska, ktoré robia spoločníčky zomierajúcim Rusínkam či Poliakom v USA, o aktuálnej rodovej deľbe práce v malých fabrikách dodávajúcich polotovary pre automobilový priemysel rozosiatych po takmer celom Slovensku alebo o tom, ako je možné, že úplne znehodnotená práca učiteliek na základných a stredných školách ešte nevyvolala masové protesty. A nemyslím si, že by tieto problémy žien boli menšie, než tie, ktoré stelesnili v tomto texte opísané figurácie žien ako demokratizačných aktérok, moralizovateľných matiek a zbytočných dôchodkýň. Jednoducho o nich neviem alebo o nich viem len veľmi málo a myslím, že podobné tvrdenie platí aj pre ďalšie feministické intelektuálky na Slovensku.

A k druhej otázke: „Oslobodili“ zmeny v roku 1989 ženy? Slobodu – na rozdiel od rovnosti, ktorá, nazdávala som sa, sa dá nejako merať – som dlho považovalo za príliš neurčitý a aj príliš často inštrumentalizovaný pojem na to, aby mohol vôbec označovať niečo zmysluplné. Podobne ako editorky tejto publikácie v nimi nastolenej otázke som slobodu, ak som už o nej začala premýšľať, väčšinou chápala ako ohraničenú úvodzovkami. Úvodzovky mali signalizovať, že status tohto veľkého slova je nepochybný, ale že s jeho výpovednou hodnotou je problém. Myslím však, že sloboda sa dá ohmatať a zažívať ako stratégia konania proti uvaleniu neslobody. Čím iným než praxou slobody je vystúpenie žien proti útoku na ich slobodu a proti zväčšovaniu ich neslobody vtedy, keď sa postavili proti zákazu interrupcií? Toto „oslobodenie sa“ žien, ktoré sa udialo po roku 1989 v oblasti ich reprodukčných a sexuálnych práv, neobsahuje pátos otázky nastolenej na začiatku tohto odseku. Obsahuje ale pátos iný – kolektívneho konania žien proti tomu, aby boli voči ďalším ľuďom a inštitúciám v spoločnosti vo vzťahoch neslobody. Nechcem slobodu žien na Slovensku zužovať na túto jednu oblasť, tento prípad je však očividný. Nepochybujem o tom, že mnoho žien a dievčat koná súhlasne so slobodou v malých aj väčších udalostiach svojho života. Pre mňa je práve feminizmus praxou slobody.

Ľubica Kobová (1978) – filozofka, v súčasnosti na doktorandskom štúdiu na Univerzite Komenského, absolvovala aj odbor Gender Studies na Stredoeurópskej univerzite v Budapešti. Od roku 1998 spolupracuje s ASPEKTOM, prvou feministickou organizáciou na Slovensku. Je spoluautorkou a spolueditorkou viacerých publikácií ASPEKTU (napr. *História žien. Aspekty písania a čítania; Žena nie je tovar. Komodifikácia žien v našej kultúre*). Špecializuje sa na sociálnu a politickú filozofiu, na feministické teórie vedy a teórie queer. V rokoch 2008/2009 absolvovala Fulbrightovo štipendium na Rutgers University v USA na Katedre ženských a rodových štúdií.